

LECTIO PRAECURSORIA

Kenneth Partti

Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010

Vuonna 1969 Osmo Jussila väitteli Helsingin yliopistossa väitöskirjallaan, joka käsitteli 1800-luvun Suomen suuriruhtinaskunnan perustuslakeja ja niistä esitettyjä suomalaisia ja venäläisiä tulkintoja. Jussilan väitöstutkimus oli uusi avaus paitsi rohkean temaattisesti ja ajan poliittiseen tilanteeseen peilautuen, mutta huomattava myös tutkimusmenetelmiltään. Jussilan mukaan tärkein ja toisinaan ainoa linkkimme menneeseen on kieli, jota menneisyyden ihmiset ovat puhuneet ja kirjoittaneet. Kieli välittää tietoa menneisyydestä, mutta menneisyyden kielen käyttäjät eivät ole enää selittämässä sanojaan meille. Emme siis välttämättä aina tiedä, mitä kukin toimija on tarkalleen ottaen tarkoittanut, kun hän on jotain tiettyä sanaa käyttänyt.

Sanat ja käsitteet muuttuvat aina yhteiskunnan mukana. Jussila esitti väitöstutkimuksessaan kuvaavan esimerkin. Hänen mukaansa niinkin selkeiltä kuulostavat sanat kuin ”Suomi” ja ”Suomen valtio” tarkoittivat 1800-luvun perustuslakikeskusteluissa eri asioita suomalaisille ja venäläisille. Edelleen, keskeiset sanat ja käsitteet ovat pitäneet sisällään aina jotain muuta kuin nykyhetkessä. Anakronismin, eli jonkin asian sijoittamisen väärään aikakauteen, vaara piilee siinä, jos käsittää sanan ”Suomi” sisältävän 1800-luvun kontekstissa saman sisällön kuin miten me ymmärrämme sanan ”Suomi” merkityksen vuonna 2020. Keskeinen kysymys siis on, mitä käsitteet ovat tai eivät ole sisältäneet aina kulloisenakin ajankohtana. Menneisyyden kieli voi johtaa meitä harhaan, mikäli emme ole valppaina.

Jussilan väitöstilaisuus osui ajankohtaan, jolloin historiantutkimuksen puolella alkoi tutkimusmenetelmien ja teorioiden osalta niin kutsuttu kielellinen käänne. Ulkomaisessa, lähinnä brittiläisessä, saksalaisessa, ranskalaisessa ja yhdysvaltalaisessa historiantutkimuksessa, tämä muutos alkoi 1970-luvun taitteessa.

Mutta mikä sitten on tämä niin sanottu kielellinen käänne ja mitä se pitää sisällään? Tähän ei ole aina helppoa antaa tarkkaa ja yksinkertaista vastausta. Peruslähtökohtana on kuitenkin se, että kieli, sanat ja puheet eivät ole pelkästään neutraaleja kommunikaatiovälineitä – kieli ja sen historiallisuus otetaan vakavasti ja kielelle annetaan keskeinen rooli analyysissa. Menneisyyden ihmisten käyttämää kieltä ei siis ymmärretä enää pelkkänä sanoman välittäjänä vaan aktiivisena tekijänä ajatusten ja toiminnan yhteydessä. Uudet sanat puolestaan heijastavat ajattelutapojen muutoksia, samoin sanojen merkitysten muuttuminen. Kiteyttäen, kieli ja käsitteet eivät pelkästään ilmaise vaan myös luovat todellisuutta.

Keskeisillä sanoilla eli käsitteillä on oma historiansa. Samoja sanoja on käytetty pitkään, mutta niiden merkitykset ovat vaihdelleet aina tilanteen mukaan, riippuen siitä missä ja milloin niitä on käytetty. Ajankohtien kielelliset mahdollisuudet täytyy siis selvittää: mitä oli kulloinkin mahdollista sanoa, mikä oli tavallista, mikä puolestaan rikkoi rajoja?

Voimme ottaa esimerkkinä sanan, jolla on pitkä historia ja käyttö, suomen kielen sana ”valtio”. Jos luemme vaikka Platonin, Thomas Hobbesin tai Karl Marxin kirjoituksia, he kaikki kyllä puhuivat valtiosta, mutta jokainen heistä on omana aikanaan käsittänyt valtion eri tavalla, oman ajankohtansa lähtökohdista käsin. Alkukieliset Platonin ”πόλις, pólis”, Hobbesin ”state” ja Marxin ”Staat” tarkoittavat kaikki aivan erilaisia valtiomuotoja ja eri aikoina. Suomenkielistä sanaa ”valtio” on puolestaan käytetty ensimmäisen kerran vasta 1840-luvulla, jonka ajan luomus se on.

Kielellisen käänteen myötä yksittäisten käsitteiden lisäksi myös kielen ja todellisuuden välinen yhteys on tunnistettu ja tunnustettu. Näin kieli, ajattelu ja toiminta voidaan nähdä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tätä puolestaan ilmentävät esimerkiksi niin kutsutut puheteot: sanomalla jotain samalla myös tehdään jotain – ei siis vain kuvailla asioiden tilaa vaan yritetään myös muuttaa sitä. Jos esimerkiksi politiikkaa tai diplomatiaa ei tehtäisi sanoilla, mitä jäisi jäljelle? Todennäköisesti pelkästään suora fyysinen väkivalta tai sen uhka.

Oma väitöstutkimukseni on kenties vähän tavanomaisesta poikkeava. Olen tehnyt väitöskirjan väitöskirjoista, tarkemmin sanottuna sellaisista historian väitöskirjoista, joita on puolustettu Suomessa ja Ruotsissa vuosien 1970 ja 2010 välillä. Lähtökohthanani on ollut se, milloin ja miten suomalaiset ja ruotsalaiset väitöskirjantekijät ovat viittaneet kielellisen käänteen ulkomaisiin edustajiin. Myös väitöskirjoista kirjoitetut arviot ovat analyysissä mukana.

107

Ennen kaikkea olen siis ollut omassa tutkimuksessani kiinnostunut muiden tutkijoiden käyttämistä teorioista ja menetelmistä. Väitöskirjojen kohdalla jo tutkintosäädökset vaativat jonkinlaista teoreettisen ja menetelmällisen osuuden sisällyttämistä tutkimukseen. Toisaalta, joskus oman metodologian kirjoittaminen auki voi olla haastavaa. Historioitsijoiden, tai muidenkaan tutkijoiden, ei kannata ottaa tästä liikaa paineita. Yleensä riittää, kun tekee sitä, mitä sanoo tekevänsä. Esimerkiksi käsillä olevassa tutkimuksessani olen tietyn perusteiden valikoinut tietyt lähteet ja sen jälkeen katsonut mitä niissä on kirjoitettu, tietysti minua kiinnostavasta ja rajatusta näkökulmasta. Terve järki ja perinteinen historiantutkimuksen lähdekritiikki, eli ymmärrys kunkin lähteen syntyhistoriasta, voivat auttaa jo pitkälle. Helppoista ja yksinkertaisista asioista ei aina tarvitse tehdä vaikeita, suorastaan liian teoreettisia.

Toki teoreettista osaamista tarvitaan myös, sillä se selkeyttää tutkimusprosessia ja helpottaa tutkimuksen asemoimista muiden tutkimusten joukkoon. Oma tutkimukseni perustuu vertailevaan historiantutkimukseen, siis Suomen ja Ruotsin tilanteen vertaamiseen toisiinsa. Tällainen lähtökohta mahdollistaa esimerkiksi Suomen tilanteen näkemisen niin sanotun ”ulkopuolisen” silmin, osoittaa vaihtoehtoisia kehityskulkuja näiden kahden maan tapauksessa ja asettaa kansalliset tapaukset kansainväliseen kontekstiin.

Itse väitöskirjat ovat hyvin vertailukelpoinen aineisto historiantutkimuksen menetelmien ja lähestymistapojen tutkimiseen, kun otetaan huomioon Suomen ja Ruotsin yhteinen historia sekä tiedeinstituutioiden yhteiset juuret. Menetelmien vastaanottoa selvittämällä puolestaan avautuu mahdollisuus tarkastella laajemmin suomalaista ja ruotsalaista historian oppialojen tutkimuskulttuuria,

koska näin voidaan mitata tutkimuksen avoimuutta uusille menetelmille. Edelleen, nykyinen tutkimus olisi hyvin erilaista ilman monimuotoisen menneisyyden kielen huomioonottamista ja korostamista.



Kenneth Partin väitöstilaisuudesta. Vastaväittäjinä tutkijatohdori Jani Marjanen ja professori Henrik Björck, kustoksena professori Pasi Ihalainen. Kuva: Emma Hietämäki

Itse olen osittain luopunut termistä ”kieellinen käänne” yksikössä ja käyttänyt sen sijaan monikkomuotoista ”käänteiden” käsitettä. Näkökulmia kun kielellisesti suuntautuneeseen historian tutkimukseen ei ole ollut vain yhtä vaan paletti on ollut huomattavasti laajempi. Suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian tutkimuksessa ei minun mielestäni voi sanoa tapahtuneen mitään yksittäistä ja yhtenäistä käännettä. Yhden laajan käänteen sijaan menneisyyden kieleen keskittyvät suuntaukset ovat ulottuneet tutkimuslähtöisestä, käytännölliseen ja alkuperäislähteisiin pohjautuvasta käsite- ja aatehistoriasta kiistanalaisempiin postmoderneihin teorioihin, jotka saattavat jopa asettaa kyseenalaiseksi myös historiallisen totuuden. Tässä ei ole ollut kyseessä mikään yhtenäinen ja homogeeninen tapahtumasarja vaan hyvinkin monitahoinen ilmiö tai prosessi. Voidaan puhua pikemmin sarjasta useita pienempiä käännteitä.

Vaikka kielellisten käännteiden sisällöt esiteltiin ulkomaisissa julkaisuissa jo 1970-luvun taitteessa, niiden läpimurtoa ei suomalaisissa ja ruotsalaisissa väitöskirjoissa näe oikeastaan ennen 1990-lukua. Tämä pätee kumpaankin maahan, mutta kun suhteutetaan kaikkiin historian väitöksiin, ovat kielelliset käännteet vaikuttaneet Suomessa vahvemmin kauttaaltaan jokaisena vuosikymmenenä. Kielellisten käännteiden osuus on hiljalleen ollut nousussa, etenkin 1990-luvun alusta lähtien. Molemmissa maissa historian tutkijat ovat käyttäneet kielellisesti suuntautuneita menetelmiä paikallisissa ja kansallisissa sovelluksissaan, mutta

tahti ja kattavuus on ollut Suomessa nopeampi ja kattavampi. Toisaalta suhteutettuna koko historian väitöskirjojen kokonaismäärään tutkittavalta ajanjaksolta ei kielellisiä käännteitä voida ainakaan ennen 2010-lukua pitää hallitsevana suuntauksena. Noin yhdeksässä prosentissa Suomessa ja kuudessa prosentissa Ruotsissa puolustetuista väitöskirjoista on viitattu kielellisiin käännteisiin, ja näistäkin vain osassa on sovellettu niitä varsinaisessa tutkimuksessa.

Kielelliset käännteet itsessään ovat monimuotoistuneet sekä kansainvälisissä että kansallisissa keskusteluissa. Niiden vaikutus suomalaiseen ja ruotsalaiseen historiantutkimukseen on ollut huomattava mutta ei kokonaisvaltainen. Kielen rooli ja olemus on tunnustettu yhä laajemmin ja syvemmin viime vuosikymmeninä, mutta kielellisesti suuntautuneet menetelmälliset sovellukset ovat pysyneet vähemmistön suuntauksena. Tässä kohtaa täytyy myös korostaa, että kielellisesti suuntautunut historiantutkimus on vain yksi osa-alue historian laajassa kentässä. Se on yksi näkökulma muiden menetelmien ja teorioiden joukossa.

Silmiinpistäviä ovat historian oppiaineiden erilaiset painotukset näissä kahdessa maassa. Suomessa erityisesti yleisen historian oppiaineessa on oltu kiinnostuneita kielellisesti suuntautuneesta tutkimuksesta, kun taas Ruotsin osalta aate- ja oppihistorian oppiaine (*idé- och lärdoms historia*) on ollut ”tavallisen” historian oppiainetta syvemmällä kielellisissä käännteissä.

Tämän perusteella voi väittää, että oppiainerajoilla on ollut kummassakin maassa sekä hyviä että huonoja puolia. Yleinen historia sekä *idé- och lärdoms historia* ovat omissa maissaan olleet muita oppiaineita avoimempia kansainvälisille menetelmäsyötteille, mutta Ruotsissa kansallinen historia on ollut vielä kansallisempaa kuin Suomessa. Niin sanottuna yhteiskuntahistoriallisesti suuntautunut valtavirtahistoria sen sijaan ei ole ollut niin vastaanottavainen ja se on pikemmin vaikuttanut osin sivuuttaneen näissä oppiaineissa tehdyn tutkimuksen. Historiantutkimuksen kansainvälistymisen kattavuus ei siis ole välttämättä niin laaja ja vaikuttava kuin se parhaimmillaan voisi olla. Toisaalta oppiaineet ja niiden piirissä työskentelevät ylläpitävät myös omia koulukuntiaan, ja kenties ovat tarkoituksella myös hieman sivussa. Menetelmäkeskustelut eivät muutenkaan ole aina kohdanneet, koska historia tutkimusalana on viimeisinä vuosikymmeninä pirstoutunut ja yksittäiset suuntaukset ovat eriytyessään kehittäneet juuri omiin tarpeisiinsa sopivia menetelmiä ja teorioita.

Mitä sitten viimeisen 50 vuoden kielellisesti suuntautuneiden tutkimusmenetelmien soveltamisesta suomalaisissa ja ruotsalaisissa historian väitöskirjoissa voi oppia? Alussa mainitsemani Osmo Jussilan mukaan käsitetutkimuksen tärkein metodi on henkinen valmius ”sanasaivarteluun”. Pääsanoma kielellisten käännteiden osalta on se, että selkeiltäkin tuntuvat sanat ja käsitteet (kuten edellä mainitut ”Suomi” ja ”valtio”) ovat loppujen lopuksi hyvin monitulkintaisia. Samoilla sanoilla voi siis olla hyvin erilaisia merkityksiä aikojen kuluessa ja samanlaisena pysynyt toiminta voidaan eri aikoina mieltää eri tavoin. Sanat eivät ole lainkaan merkityksettömiä. Joskus käsitteet ja käsitykset ovat todellisia ja saattavat olla yhtä merkittäviä kuin varsinaiset, oikeat asiat.

Aina välillä on hyvä pysähtyä tutkimaan omaa tieteenalaansa. Tällä tavoin voi parhaimmillaan myös oppia uusia näkökulmia ja lähestymistapoja, ja vertailulla tätä voi syventää entisestään. Oikeastaan melkein missä tahansa oppiaineessa voisi lähdeaineistoksi ottaa oman, tai jonkun toisen oppialan väitöskirjat ja muut tutkimukset, ja katsoa millaisia painotuksia eri aikoina on ollut. Parhaimmillaan tällaiset meta-analyysit voivat auttaa muita tutkijoita näkemään oppiaineensa sisäisen kehityksen paremmin. Sanan ”metodi” etymologia palaa kreikan sanoihin ”meta ta hodos” eli tien mukaan

kulkeminen. Tiellä kulkemiseen ovat aina liittyneet kunkin tutkijan tekemät omat valinnat, joten välillä on hyvä katsoa taaksepäin, millaisia valintoja kuljetuilla poluilla on tehty.

Tutkimukseni kuuluu humanistiseen alaan, joka siis tutkii ihmistä ja ihmisen toimintaa. Vaikka väitöstutkimukseni ei edusta perinteisemmän historian suuntausta, joissa tutkittaisiin jotain selkeää historiallista tapahtumaa tai rakenteita sen takana, on käsillä oleva tutkimus mielestäni selkeästi historian tutkimusta. Kyseessä on historian tutkimus historian tutkijoista, väitöskirja väitöskirjoista. Tutkimuskohteena on ollut kaksi maata, Suomi ja Ruotsi, mutta maat eivät ole toimijoita tässä tapauksessa. Myöskään eri oppiaineista ei voi puhua toimijoina, eivätkä väitöskirjatkaan ole itsenäisiä toimijoita. Sen sijaan varsinaisia toimijoita ovat kaikki ne tutkijat, jotka ovat kirjoittaneet väitöskirjoja ja arvioita niistä. Näistä toimijoista puolestaan muodostuvat se yhteisö ja ne rakenteet, jotka pitävät yllä menetelmiin ja teorioihin liittyviä keskusteluja myös nykyisin.

FM Kenneth Partin yleisen historian väitöskirja ”Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010” tarkastettiin 10.1.2020 Jyväskylän yliopistossa. Vastaväittäjinä olivat professori Henrik Björck (Göteborgin yliopisto) sekä tutkijatohtori, FT Jani Marjanen (Helsingin yliopisto). Kustoksena toimi professori Pasi Ihalainen (Jyväskylän yliopisto). Väitöstilaisuus oli englanninkielinen.